

Seada Brkan

RAZLIKE U STRUKTURI LATINSKOG I FRANCUSKOG JEZIKA PREMA POSTULATIMA GENERATIVNE GRAMATIKE

Generativna (gramatika) znači precizno formulirana, eksplicitna. Ovakvoj, maksimalno preciziranoj, univerzalnoj gramatici težio je američki jezikoslovac A. N. Chomsky. Utemeljenje svojoj misli o mogućnosti postojanja univerzalne gramatike on pronalazi u vlastitom uvjerenju da je ljudskom biću jezička sposobnost urođena, tj. da je u naš um usađen gramatički obrazac ne samo za vlastiti jezik nego za jezik općenito. Ovoga sintaktičara ne zanima samo definiranje i analiziranje rečeničnih struktura, nego odnos gramatičnog i logičnog unutar njih. Chomsky polazi od tvrdnje da je moguće unutar jednoga jezika od konačnog, tj. ograničenog broja riječi formirati beskonačan broj iskaza (Glovacki-Bernardi, Zrinjka et al., 2007, str. 190); pri tome se stavlja naglasak na gramatične, smislene iskaze jer bi u protivnom gramatička pravila koja ukazuju na logične veze unutar njih izgubila svoju svrhu. To je ujedno i jedan od temelja njegove generativne teorije. Chomsky je utvrdio niz pravila kojima je pokušao gramatiku smjestiti u univerzalni okvir unutar kojeg svaki jezik može pronaći zakonitosti vlastitog logičnog gramatičkog funkcioniranja. Primjenom ovih pravila moguće je formirati paradigme koje će poslužiti kao pokazatelji strukturalnih razlika i sličnosti među jezicima što ćemo u ovome radu pokazati na primjerima iz francuskog i latinskog jezika.

Ključne riječi: *generativna gramatika, principi i pravila, dubinska i površinska struktura, transformacijska pravila, X-bar teorija, koncept pomjeranja, parametri, univerzalije*

1. UVOD

Začetke generativne gramatike pronalazimo u pedesetim godinama dvadesetog stoljeća u snažnom interesovanju jezikoslovaca za univerzalnu gramatiku; ono će dobiti svoje naučno utemeljenje sredinom šezdesetih godina u nastojanjima američkog jezikoslovca A. N. Chomskog da što

konkretnije definira univerzalnu gramatiku. Ovo je period u kojem se jezikoslovci ne bave samo deskripcijom lingvističkih fakata, nego i deskripcijom strukture pojedinih jezika. Iako je sama deskripcija potpuno jednostran pristup teoriji jezika budući da omogućava sagledavanje samo materijalne strane jezika, deskripcija strukture je ipak pokazala u kolikoj su mjeri jezici slični i u kolikoj se mjeri međusobno razlikuju. Chomsky ide još i dalje od ovakvih nastojanja; ne zadovoljava se samo deskripcijom strukture, nego smatra da je nauka koja se bavi samo konkretnim lingvističkim faktom nedostatna. Ona svoju puninu dostiže tek kada se počinje baviti strukturalnim specifičnostima i kada daje pojašnjenja pojava kojima se bavi.

Chomsky, naime, polazi od konstatacije da se ljudi kao vrsta koriste jezikom te da se po toj sposobnosti razlikuju od životinja čiji se sistem komuniciranja bitno razlikuje od našeg, jer je ljudski intelekt sposoban za prihvatanje novih znanja, generiranje novih misli i traženje novih i prikladnih načina za njihovo iskazivanje (Chomsky, 2012, str. 8). Isto tako Chomsky tvrdi da svi ljudi govore nekim od prirodnih jezika vraćajući se tako na teoriju starih grčkih analogista o jeziku kao prirodnom daru ljudskom biću, te da svi svoj maternji jezik koristimo na nama svojstven, kreativan način (Ibidem). Jednako kao i strukturalista De Saussure, on u prilog tome ističe činjenicu da dijete do svoje pete godine života uspijeva ovladati tako složenim sistemom i koristiti ga (Bugarski, 1972, str. 121)

Bugarski (1996, str. 105) ističe da upravo tu kreativnost Chomsky naziva jednom od bitnih upotreba jezika i naglašava da je tradicionalna lingvistika svojim metodama nije uspjela obuhvatiti niti objasniti. Dakle, na svome maternjem jeziku mi stvaramo beskonačne nizove novih rečenica, a istovremeno slušamo i u stanju smo razumjeti nebrojeno mnogo novih rečenica koje sami nismo nikada izgovorili. U tom smislu gramatika postaje generativni, tj. proizvodni aparat koji sadrži niz pravila pomoću kojih stvaramo “gramatične”, tj. ispravno sastavljene rečenice u okviru datog jezika, onemogućavajući nam istovremeno da stvaramo nizove rečenica koje nisu “gramatične”. Stoga, generativna gramatika treba generirati sve gramatične iskaze jednog jezika i ograničiti se samo na njih (Chomsky, 1957, str. 13). U protivnom, tj. ako bi generirala i one negramatične, potpuno bi izgubila svoju svrhu.

Cilj je ovoga rada, na temelju primjera obrađenih prema pravilima generativne teorije, ukazati na razlike u strukturi francuskog i latinskog jezika. Razlike su tim više zanimljive što se radi o dva genetski srodna jezika. Francuski je jezik, naime, nastao od vulgarnog latiniteta pa se tu očekuje više sličnosti, nego razlika. Sličnosti su očite, ponajviše u etimološkom porijeklu riječi, a i u nekim gramatičkim konstrukcijama, ali, kao što ćemo vidjeti, brojne su i razlike u strukturama ova dva jezika. U izlaganju ćemo slijediti postulate *Teorije principa i parametara*, modela koji je prethodio minimalizmu, odnosno *Minimalističkom programu* koji Chomsky razvija u novije vrijeme. U strukturu rada, pored sažetka i uvodnog dijela, uključen je središnji dio rada koji obuhvaća sljedeća poglavlja: *Principi i pravila (pravila prepisivanja), Dubinska i površinska struktura, Koncept pomjeranja, Pravila sintagmatske strukture i dijagrami stabla, Transformacijska pravila, X-bar teorija i Hipoteza o rascijepljenoj INFL*; u ovome dijelu rada teorijska objašnjenja bit će praćena analiziranjem konkretnih primjera rečenica paralelno smišljenih na oba jezika. Na kraju slijedi interpretacija rezultata te popis korištene literature.

2. TEORIJA PRINCIPA I PARAMETARA (*PRINCIPLES AND PARAMETERS THEORY*)

2.1. Principi i pravila (pravila prepisivanja – *Rewrite rules*)

Teorija jezika općenito je vezana za ideju da je naše poznavanje principa na kojima funkcionira naš maternji jezik ili neki drugi jezik povezano s našim znanjem kako se sintaksički koriste leksičke jedinice. Uz to je potrebno znati da jezik ne funkcionira na temelju pravila datih kao primarnih, nego da iza svakog pravila stoji princip iz kojeg se to pravilo izvodi (prema shematskom prikazu N. Chomskog, 1957, str. 26-33).

Tako se “pravilo” za obilježavanje rečenice (S) prikazuje kao (1). Primjeri kojima to ilustriramo su iz francuskog (Fr) i latinskog (Lat) jezika.

- (1) S $\longrightarrow$ NP VP   Fr: *Il cherche un livre.* ‘On traži knjigu.’
                                      Lat: *Tres faciunt collegium.* ‘Trojica čine društvo.’

Pravilo za obilježavanje glagolske sintagme (VP) izgleda ovako:

- (2) VP $\longrightarrow$ V NP   Fr: *cherche un livre*
  Lat: *faciunt collegium*

Kod glagolske sintagme valja naglasiti da je NP opcioni element, tj. ako se radi o prijelaznom glagolu, on će svakako uz sebe tražiti imeničku sintagmu, a ako je glagol neprijelazan, onda je ona suvišna. Pravilo za imeničku sintagmu (NP) je dato u:

- (3) NP $\longrightarrow$ Det N   Fr: *un livre*
  Lat: *collegium*

Kao što smo kod glagolske sintagme naveli da je NP opcioni element, tako je u imeničkoj sintagmi "determinator" (Det) opcioni element. U nekim jezicima imenica traži neki determinator, najčešće je to član, pa je on onda obavezujući, a ne opcioni element, dok u drugim jezicima imenice to ne traže. Upravo je taj element pokazatelj razlike u strukturama latinskog i francuskog jezika: francuska imenica ne može stajati bez nekog determinatora koji nije nužno član. To može biti prisvojni, pokazni, ili neki drugi determinator. Imenica stoji sama jedino u nabranju, uzvicima, pozdravima i naslovima. S druge strane, u latinskom jeziku imenica funkcionira potpuno samostalno, a član u ovome jeziku uopće ne postoji.

Pravila kojima smo pokazali kako se obilježava struktura sintagme i rečenice nazivaju se *pravila prepisivanja* (engl. *rewrite rules*). Na ovaj se način može prikazati nebrojeno mnogo struktura sintagmi i čitavih rečenica. Dakle, *pravila prepisivanja* formaliziraju gramatiku u obliku seta definicija o čemu će poslije još biti riječi.

2.2. Dubinska i površinska struktura *(Deep structure and surface structure)*

Chomsky razdvaja pojmove *dubinske* i *površinske strukture* (1966, str. 13) kao dva različita aspekta jedne rečenice: dubinska struktura ne može biti identična površinskoj; pojašnjava ih na primjeru dvije kratke rečenice:

- (4) a. *John is eager to please.* 'John je rad udovoljiti.'¹ (Newson, Cook, 2007, str. 3)
      b. *John is easy to please.* 'Johnu je lako udovoljiti.'

¹ 'John rado udovoljava.'

Na površinskoj se strukturi čini da ove dvije rečenice imaju identičnu strukturu. Međutim, u dubinskoj se one bitno razlikuju po tome je li *John* subjekt ili objekt glagolu. U latinskom jeziku, pak, postoje subjektni i objektni genitivi koji su očiti pokazatelji ovakve vrste razlike:

- (5) a. *Amor parentum liberos delectat.* ‘Ljubav roditelja djecu veseli.’
 b. *Amor parentum liberis innatus est.* ‘Ljubav prema roditeljima djeci je urođena.’

U rečenici (5a.) roditelji su nositelji ljubavi, tj. odgovaraju funkciji subjekta, dok su u (5b.) oni predmet ljubavi pa odgovaraju funkciji objekta.

Prema generativnoj teoriji sam jezik čine dvije komponente: računski sistem (engl. *computational system*) koji daje strukturne opise i leksikon (rječnik) koji sadrži leksičke jedinice koje se u tim strukturama javljaju. Leksikon u sebi sadrži leksičke unoske (engl. *lexical entry*) za leksičke jedinice koji preciziraju izgovor, formalna obilježja i značenje. Strukturni opis, pak, ima dva prikazna nivoa (engl. *interfaces*) od kojih jedan daje glasovnu/fonetsku formu (PF), a drugi logičku formu (LF).

Pored tih “vanjskih” nivoa strukturnog opisa, generativna gramatika uvodi i dva unutrašnja; to su već spomenute *dubinska* i *površinska* struktura. Chomsky koristi posebne tehničke pojmove za ove dvije strukture: D-struktura i S-struktura (Chomsky, 1981, str. 41; Newson–Cook, 2007, str. 70).

U dubinskoj se strukturi unose leksičke jedinice iz kojih se pomoću transformacijskih pravila izvodi površinska struktura; shematski to izgleda kao u sljedećem primjeru:

Budući da je broj leksičkih jedinica u jezičkom sistemu konačan tako da ih leksikon može sve obuhvatiti i zabilježiti², a broj iskaza i rečenica neo-

² Leksikon je finitan, odn. ima ograničen broj jedinica od kojih se tvori, ali su kategorije kao što su imenice, glagoli itd., otvorene, tako da postoji mogućnost da se taj isti leksikon proširi kako se nove riječi tvore. Ali, u svakom datom trenutku jeste konačan.

graničen, zanimljiva su upravo pravila pomoću kojih se ti iskazi i rečenice formiraju.

2.3. Koncept pomjeranja (*Movement*)

Koncept pomjeranja (Newson–Cook, 2007, str. 32–35) veoma je bitan u teoriji generativne gramatike jer se pomoću njega mogu pojasniti brojne konstrukcije kao što su pasivna ili upitna rečenica. Za razliku od nekih jezika u kojima elementi pomjeranja nisu vidljivi, npr. japanskog (Ibidem, str. 34.), u latinskom i francuskom jeziku oni su itekako vidljivi. Naprimjer, upitna rečenica u francuskom jeziku često se gradi putem inverzije, tj. putem pomjeranja predikata ispred subjekta, osim ako se radi o *eho* pitanju. Još je češći način tvorbe upitne rečenice pomjeranje upitnog priloga iz njegove izvorne pozicije na početak rečenice što je isti slučaj i u latinskom jeziku. Pored toga, u francuskom je jeziku česta situacija gdje u jednoj upitnoj rečenici imamo i inverziju i pomjeranje upitnog priloga na početak rečenice, što ilustriraju primjeri u (7), dok se u latinskom jeziku pomjera samo upitni prilog, kao u (8).

(7) a. *D'où viens-tu?* S-struktura (*Odakle ti dolaziš?*)

b. *Tu viens d'où?* D-struktura (*Ti dolaziš odakle?*)

(8) a. *Cur scholam fugis?* S-struktura (*Zašto bježiš iz škole?*)

b. *Scholam fugis, cur?* D-struktura (*Iz škole bježiš zašto?*)

Kao što možemo vidjeti iz datih primjera, površinska struktura izvedena je iz dubinske. Taj proces ima svoje etape: najprije pravila prepisivanja kombiniraju riječi iz leksikona i time daju D-strukturu; na D-strukturu primjenjuju se pravila pomjeranja i iz nje se na taj način izvodi S-struktura.

U primjerima (7) i (8) možemo vidjeti i razliku u strukturi latinske i francuske upitne rečenice. Dok je u latinskoj rečenici bilo dovoljno pomjeriti upitni prilog *cur* (*zašto*) iz njegove izvorne pozicije na početak rečenice, u francuskoj konstrukciji to nije dovoljno da bi se iznijelo isto značenje. Pored pomjeranja upitnog priloga, morao se pomjeriti i predikat ispred subjekta. Potrebno je napomenuti još i to da rečenica iz D-strukture u francuskom jeziku može biti i *eho* pitanje. U tom slučaju upitni prilog *d'où* (*odakle*) ostaje u svojoj izvornoj poziciji na kraju rečenice.

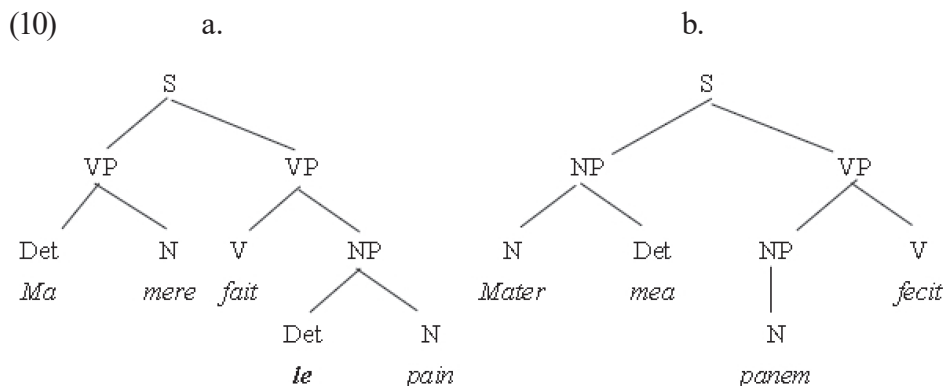
Kao što smo napomenuli na početku ovog poglavlja, postoje jezici koji nemaju vidljivo pomjeranje. U tim jezicima upitni elementi ostaju *insitu*, dakle ne pomjeraju se iz svoje izvorne pozicije. To nikako ne znači da u tim jezicima nije došlo do pomjeranja; ono se dogodilo na nivou tzv. logičke forme (LF pomjeranje). Ovo je ujedno i odgovor na pitanje *da li je pomjeranje univerzalija*. Dakle, jeste, pomjeranje je univerzalija samo je u pitanju način postavljanja parametara. Neki jezici imaju sintaktičko, vidljivo pomjeranje, dok drugi imaju pomjeranje na nivou logičke komponente.

2.4. Pravila sintagmatske strukture i dijagrami stabla (*Phrase structure rules*)

Francuska rečenica u (9a.) i latinska rečenica u (9b.) generiraju se pomoću pravila sintagmatske strukture kao što su: $S \rightarrow NP VP$; $VP \rightarrow V NP$; $NP \rightarrow Det N$ za francuski, kao i pravila: $S \rightarrow NP VP$; $VP \rightarrow NP V$; $NP \rightarrow N (Det)$ za latinski. Primjenom tih pravila deriviraju se tzv. dijagrami stabla kao u (10a.b.) (Urađeno prema shematskom prikazu Chomsky, Noam. 1957. *Syntactic Structures*, The Hague: Mouton, str. 27).

(9) a. *Ma mère fait le pain.* ‘Moja majka pravi hljeb.’

b. *Mater mea panem fecit.* ‘Moja majka pravi hljeb.’

Na putu od dubinske k površinskoj strukturi razlika u strukturama rečenica u ovim dvama jezicima manifestira se na dva nivoa: na prvom nivou u francuskom jeziku pojavio se određeni član *le* ispred imenice *panem*, čega u latinskom jeziku nema. Na drugom nivou pojavila se razlika u redu riječi: u imeničkoj sintagmi u francuskom jeziku determinator dolazi ispred

imenice, a u glagolskoj sintagmi glagol prethodi imeničkoj sintagmi. U latinskom jeziku redosljed elemenata u obje sintagme je obrnut: NP → N Det i VP → NP V. Osim toga imenička sintagma koja je komplement glagolu iz glagolske sintagme u francuskoj verziji rečenice grana se opet na Det i N, dok se ista sintagma u latinskoj verziji rečenice sastoji samo od imenice.

U francuskom i latinskom jeziku imenička sintagma koja ulazi u sastav glagolske sintagme opcioni je element budući da u ovim jezicima imamo prijelazne i neprijelazne glagole. Stoga leksički unosci za glagole moraju uključivati i informaciju jesu li glagoli prijelazni ili nisu. To se može prikazati pomoću tzv. *potkategorijskog okvira* (engl. *subcategorization frame*):

fr. porter [_NP] ‘nositi’   *lat. portare* [NP_]
fr. venir [_Ø] ‘doći’   *lat. venire* [Ø_]

Budući da se ovdje radi o jednostavnim rečenicama, broj grana i terminalnih čvorova (Chomsky, 1957, str. 30: *If a string is the last line of a terminated derivation, we say that it is a terminal string*) kojima su pridruženi elementi iz leksikona jednak je u obje rečenice. U složenijim, pak, rečenicama broj grana i terminalnih čvorova u shematskom stablu uvijek je veći u francuskoj verziji rečenice nego u latinskoj.

2.5. Transformacijska pravila (*Transformational rules*)

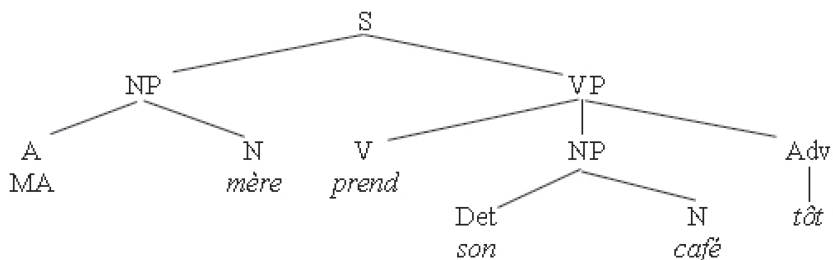
Od tradicionalne gramatike generativna je preuzela poimanje hijerarhijske organizacije rečenice; ona je, naime, sastavljena od različitih sintaktičkih fraza povezanih različitim gramatičkim odnosima. Neke od tih fraza su temeljne, a neke opet izvedene. Sukladno tome postoje i dvije vrste pravila: pravila sintagmatske strukture čijom se primjenom prikazuje hijerarhijska struktura izraza i transformacijska pravila (Ibid. str. 44–45.; Newson–Cook, 2007, str. 70–73) kojima se iz datog strukturnog opisa izvodi drugi. Na taj se način, naprimjer, iz izjavne rečenice može izvesti upitna, ili iz aktivne pasivna kao u francuskim primjerima u (11):

- (11) a. *Ma mère prend son café tôt.* ‘Moja majka pije kafu rano.’
 b. *Prend-ma mère son café tôt?* ‘Pije li moja majka kafu rano?’

Iz primjera (11) može se vidjeti da je rečenica (11b) izvedena iz rečenice (11a). Shematski prikaz rečenice (11a) je dat u:

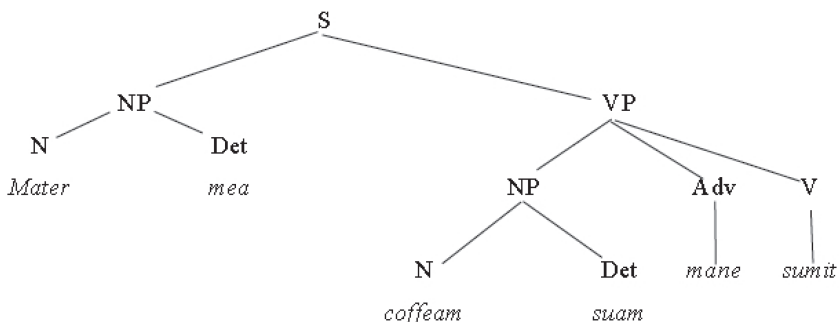

(12)

(13) *Mater mea coffeam suam mane sumit.* 'Moja majka ujutro pije kafu.'

Latinska rečenica (13) se može shematski prikazati kao:

(14)

Dakle, i ovi primjeri potvrđuju da ova dva jezika imaju različitu strukturu rečenice, svaka od njih ima vlastitu unutrašnju organizaciju što se vidi iz shematskog prikaza u oba jezika. Kao što se vidi determinator koji izražava prisvojnost u francuskom jeziku stoji ispred imenice, a u latinskom iza imenice. Pored toga, glagol u latinskoj rečenici najčešće je na kraju rečenice, tako da prilog stoji ispred njega, što nije slučaj u francuskom jeziku gdje glagol prethodi prilogu.

Hijerarhijska struktura rečenice određena je odnosima nadređenosti i podređenosti između kategorija i njihovih konstituenata: kategorija NP u oba primjera nadređena je svojim konstituentima Det i N, a oni su u odnosu na NP u podređenoj poziciji. Pored toga postoji i odnos prethođenja, npr. prva NP nije nadređena niti podređena VP, nego joj prethodi. Odnosima prethođenja određuje se linearna struktura rečenice.

Vremenom je uočeno da pravila sintagmatske strukture često ponavljaju informacije već navedene u leksikonu te da njihov oblik ovisi o unutrašnjim

svojstvima leksičkih jedinica. Naprimjer, time što je u leksikonu navedeno da je glagol prijelazan, tj. da zahtijeva dopunu NP, oblik odgovarajućeg pravila je određen i ograničen.

Osim toga, unutrašnja hijerarhijska organizacija različitih sintaktičkih skupina može biti vrlo slična; u tom slučaju pravila postaju redundantna. Stoga dolazi do uklanjanja pravila sintagmatske strukture čime se leksikon odvaja od računskog sistema koji daje strukturne opise. To je dovelo do formuliranja tzv. X-bar teorije.

2.6. X-bar teorija (*X-bar Theory*)

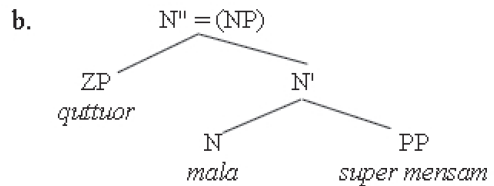
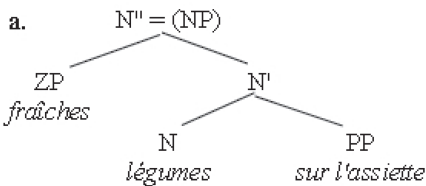
Chomsky je osmislio X-bar pravila kojima se uvodi i srednji nivo strukture, odnosno projekcija leksičkih elemenata iz leksikona odvija se na tri nivoa (Chomsky, 1995, str. 4 u Campos–Kempchinsky, 1995).

Prvi nivo je nulti nivo ili X^0 . Na tom je nivou upravna riječ (engl. *head*) (ako je to VP, onda je upravna riječ V, ako je NP, onda je upravna riječ N...) i njezin komplement (ako ga ima).

Srednja projekcija je tzv. bar nivo, odnosno srednji nivo projekcije. Na ovom nivou uz X' (X-bar)³ nalazi se i specifikator ZP. Srednja se projekcija može granati na više nivoa s raznim adjunktima, odnosno dodacima strukturi koji nisu neophodni.

Na trećem je nivou maksimalna projekcija XP koja sadrži srednju projekciju i njezin specifikator. Ako bismo htjeli shematski prikazati jednu imeničku sintagmu po ovim pravilima, francuska NP *fraîches légumes sur l'assiette* 'svježe povrće na tanjiru' bi se mogla predstaviti kao u (15a.), a latinska NP *quattuor mala super mensam* 'četiri jabuke na stolu', kao u (15b.):

(15)

³ Prvobitno se srednji nivo strukture označavao sa crtom iznad X (dakle X), pa pošto je engleski termin za takvu crtu 'bar', otud i naziv teorije X-bar teorija (ili Teorija X-sa-crtom).

Također je uočeno da glagoli i prijedlozi kao komplement mogu imati imeničku sintagmu, kao u (16), ali da to imenice i pridjevi ne mogu, kao u (17):

- (16) a. Fr: *regarder une femme*;
Lat: *spectare feminam* ‘gledati ženu’
b. Fr: *sur la table*
Lat: *supra mensam* ‘na stolu’

Ali,

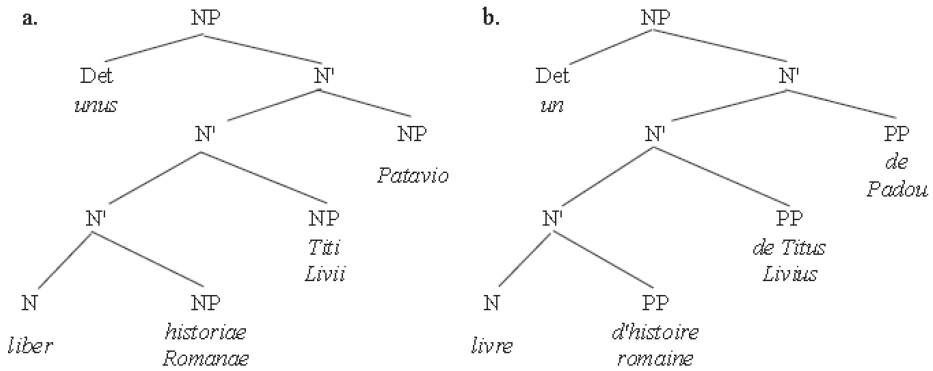
- (17) a. *Fr: *l’image homme*;
*Lat: *imago homo* ‘slika čovjek’
b.*Fr: *plein amour*;
*Lat: *inflamatus ignis amor* ‘pun/zapaljen plamena ljubav’

Rješenje je ovakve situacije transformirati negramatične sintagme u gramatične na način da se imeničke sintagme transformiraju u prijedložne: *l’image d’un homme* (slika čovjeka), *fou d’amour* (lud od ljubavi). Kao što vidimo, to je moguće u francuskom jeziku. U latinskom, kao i u našem, ova transformacija se ogleda u padežnom završetku: *hominis imago* (slika čovjeka) gdje imamo prisvojni genitiv u imenici *homo* (čovjek) i *igni amoris inflamatus* (zapaljen plamenom ljubavi) gdje je imenica *igni* (plamen) prebačena u ablativ uzroka, a *amoris* (ljubavi) u objektni genitiv.

Ova je teorija omogućila i prikaz projiciranja različitih adjunkta u strukturu sintagme ili rečenice. Adjunkti su modifikatori upravne riječi. Pojavljuju se prilično slobodno, opcioni su elementi i mogu se dodavati u strukturu bez ograničenja. Ovo možemo predstaviti latinskim primjerom u (18a.) i francuskim u (18b.) te shematskim prikazom tih primjera u (19a. i b.):

- (18) a. *unus liber historiae Romanae Titi Livii Patavio* ‘knjiga rimske historije Tita Livija iz Patavija’
b. *un livre d’histoire romaine de Titus Livius de Padou* ‘knjiga rimske historije Tita Livija iz Patavija’

(19)

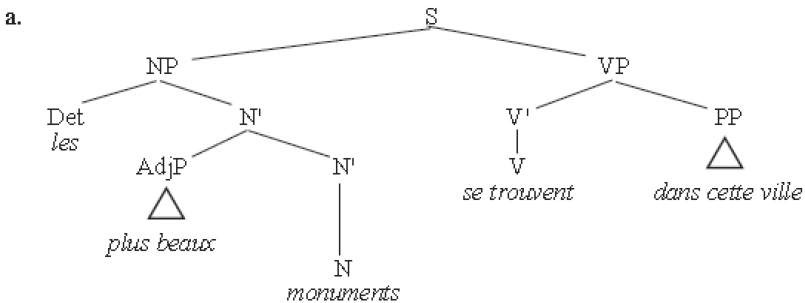
Ovdje se očito radi o rekurzivnom pravilu koje strukturu širi u nedogled. Struktura je takva da se na nivo X' može dodati još jedan X' nivo s YP sintagmom kao adjunktskom. Zatim se može dodati novi adjunkt i tako se struktura širi do u nedogled.

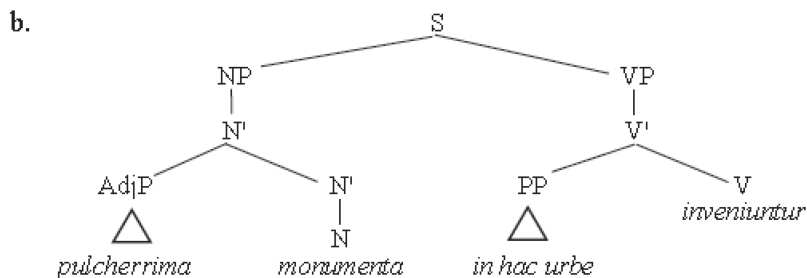
Kada su u pitanju razlike u datim strukturama u latinskom i francuskom jeziku, možemo primijetiti da su odnosi među leksičkim elementima u latinskoj strukturi definirani padežnim završecima, dok su u francuskoj strukturi padežna značenja konkretizovana pomoću prijedloga *de*.

Ovo se može vidjeti i iz francuskog primjera u (20a.) i odgovarajućeg latinskog primjera u (20b.) što je shematski prikazano u (21a. i b.):

- (20) a. Fr: *Les plus beaux monuments se trouvent dans cette ville.*
 b. Lat: *Pulcherrima monumenta in hac urbe inveniuntur.*
 'Najljepši spomenici nalaze se u ovome gradu.'

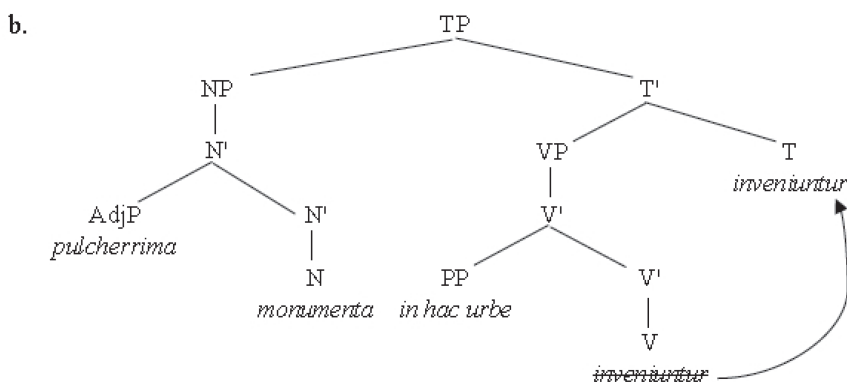
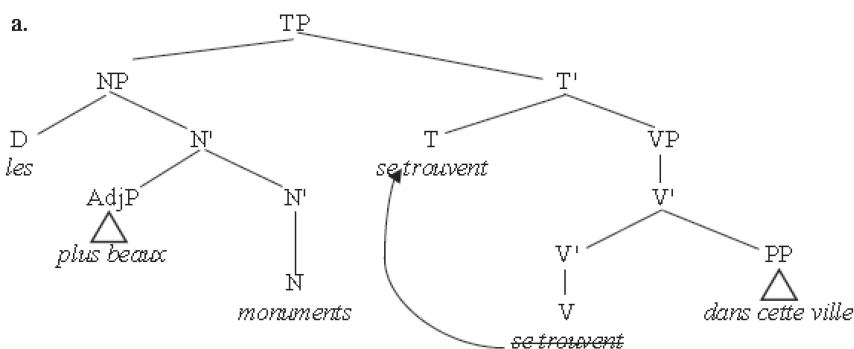
(21)

U X-bar teoriji rečenica se predstavlja kao projekcija upravne riječi T (od engleskog *Tense*), dakle $S=TP$. U francuskom jeziku glagol se iz pozicije V pomjera u poziciju T (tzv. V – T pomjeranje), tako da se struktura dana u (21a.) može zamijeniti sljedećom u (22a.). Odgovarajući primjer u (21b.) može se predstaviti kao sljedeća struktura (22b.).

(22)

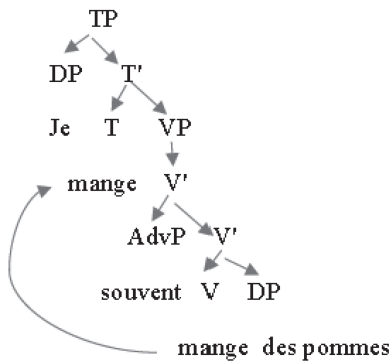

Ove se dvije strukture također razlikuju po pitanju subjektne sintagme. Budući da je u francuskom jeziku član obavezan, on se mora generirati u

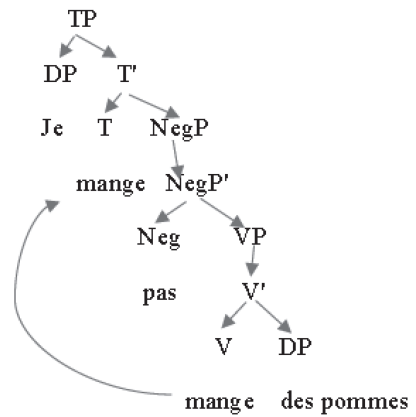
poziciji specifikatora, što se i vidi iz primjera (21a). Primjer (21b) pokazuje situaciju u latinskom jeziku, odn. imensku sintagmu koja nema obavezan član, te stoga N' čvor dolazi bez specifikatora. Može se ići i korak dalje i tvrditi da je sintagma u francuskom jeziku DP, odn. determinatorska sintagma, a u latinskom čak možda NP, ili DP, pod uvjetom da se za determinator uzima D0 bez fonološke realizacije. Glavni problem ove rečenice je položaj glagolske sintagme, o čemu govori sljedeći odjeljak s hipotezom o rascijepljenoj INFL.

(23)

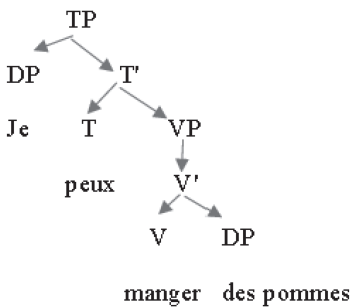
glagol ispred adverba:

glagol ispred negacije:

modularni glagol u T poziciji, pa tada V → T nije moguće:

Ovdje valja napomenuti da u latinskom jeziku glagol stoji iza negacije, priloga, i modalnog glagola pa pomjeranje $V \rightarrow T$ nije moguće kao ni u engleskom jeziku: *Mala saepe edo. 'Jabuke često jedem.'* *Mala non edo. 'Ne jedem jabuke.'* *Mala possum edere. 'Mogu jesti jabuke.'*

2.7. Hipoteza o rascijepjenoj INFL (*Split INFL Hypothesis*)

Neki jezici, npr. engleski, imaju slabo razvijenu fleksiju na glagolu koja bi trebala pokazati vrijeme i slaganje sa subjektom: morfem *-s* pokazatelj je razlike između trećeg lica jednine i ostalih lica, a morfem *-ed* ukazuje na razliku između sadašnjeg i prošlog vremena.

- (24) a. *She walks.*
b. *She walked.*

Iz toga proizlazi da u klauzi postoji samo jedan fleksijski čvor. Međutim, neki drugi jezici razvili su širi sistem morfema koji su pokazatelji slaganja prema različitim kategorijama: slaganje sa subjektom, slaganje s objektom i općenito slaganje s imenicom i pridjevom u rodu ili broju. Morfemi slaganja sa subjektom naročito su vidljivi u prošlim vremenima u latinskom (25a.) i francuskom jeziku (25b.).

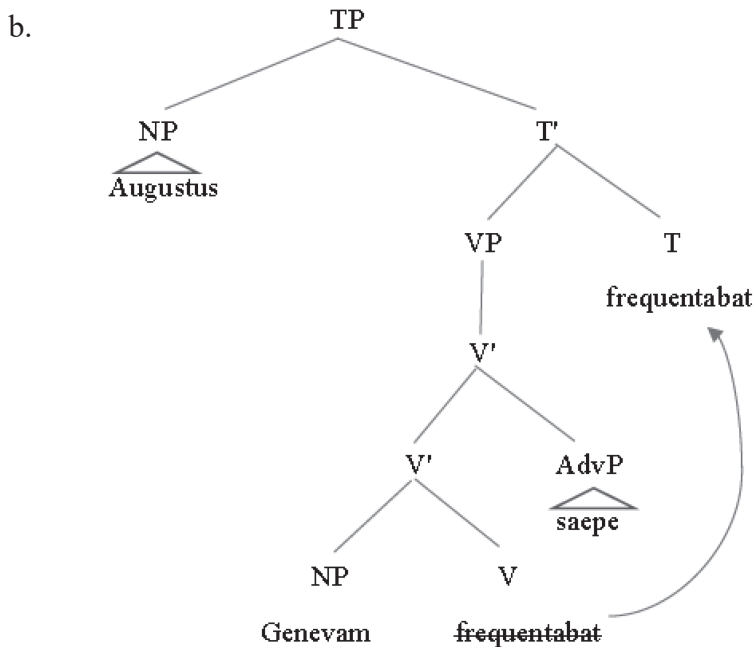
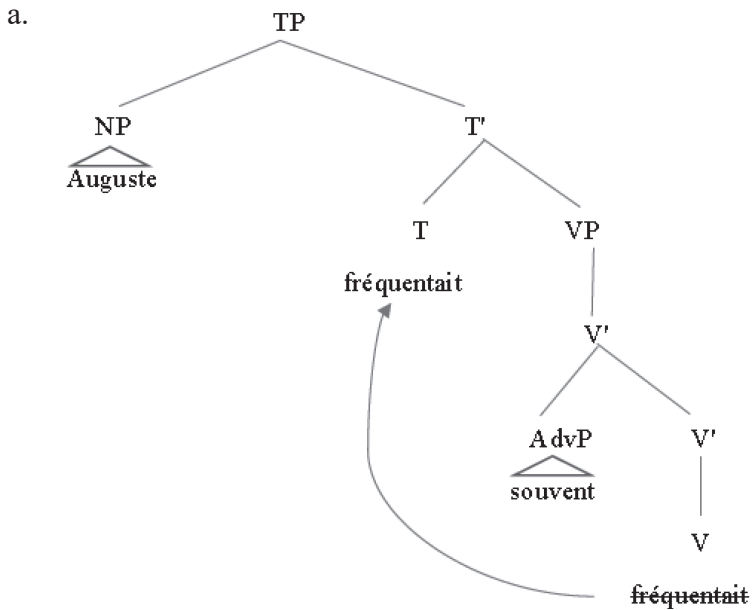
- (25) a. *Magister discipulos laudavit.* ‘Učitelj je pohvalio učenike.’
b. *Marie est arrivée à la gare.* ‘Marie je stigla na željezničku stanicu.’

Iz datih se primjera može vidjeti da latinski i francuski glagol imaju morfem pokazatelj vremena (u latinskom je to morfem *-vi*, pokazatelj perfektne osnove, a u francuskom *-é*), morfem pokazatelj lica (u latinskom morfem *-t* za treće lice jednine, a u francuskom pokazatelj lica sadrži se u pomoćnom glagolu *est*) te morfem pokazatelj slaganja sa subjektom u rodu *-e* u francuskom jeziku. Iz ovog primjera ujedno možemo vidjeti i razliku u tvorbi indikativa perfekta aktivnog u ova dva jezika. U francuskom je to složeno glagolsko vrijeme, a u latinskom nije.

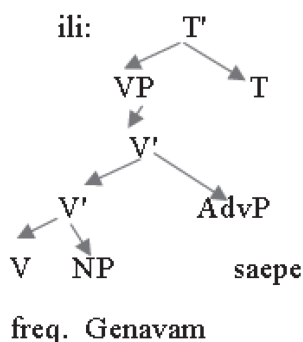
Kada bi u klauzi postojao samo jedan fleksijski čvor, postavilo bi se pitanje gdje se onda generiraju različiti morfemi. Pollock (1989) je ponudio rješenje ove situacije ustvrdivši da se radi o univerzalnoj strukturi kako za jezike koji imaju odvojene morfeme za vrijeme i slaganje tako i za one koji to nemaju. Ovu tvrdnju pojašnjava tumačenjem da se glagol može pojaviti na dvije pozicije na površinskoj strukturi: na VP poziciji, tj. unutar glagolske sintagme i na TP poziciji, u fleksijskoj poziciji. Dok u nekim jezicima glagol ostaje unutar VP pozicije na kojoj mu se dodaje fleksijski nastavak, npr. u engleskom jeziku, u francuskom glagol prelazi u TP poziciju (26a) kao i u latinskom jeziku (26b).

- (26) a. *Auguste fréquentait souvent Genève.*
 b. *Augustus Genavam saepe frequentabat.*
 'August je često posjećivao Ženevu.'

(27) Shematski prikaz ovih primjera je sljedeći:

Budući da se prilog *souvent* (*često*) pojavljuje kao adjunkt glagolu i da se nalazi iza glagola, to pokazuje da se glagol pomjerio iz svoje izvorne pozicije, pa se više ne nalazi unutar glagolske sintagme. U latinskoj, pak, verziji rečenice prilog *saepe* (*često*) također odvaja glagol od njegovog komplementa, s tim što smo već vidjeli da u latinskom jeziku komplement u funkciji bližeg objekta dolazi ispred glagola. Drugačiju situaciju imamo u odričnom obliku rečenice gdje se prvi dio negacije *ne* smješta ispred glagola, dok se negacijska riječca *pas* pojavljuje iza glagola u francuskom jeziku (28a.), a u latinskom negacijska riječca *non* pojavljuje se ispred glagola (28b.), dok drugi dio negacije, kao što je to *pas* u francuskom jeziku, ne postoji.

- (28) a. *Augustus ne fréquentait pas Genève.*
 b. *Augustus Genavam non frequentabat.* ‘August nije često posjećivao Ženevu.’

Primjeri u (28) pokazuju također da se glagol pomjerio izvan glagolske sintagme.

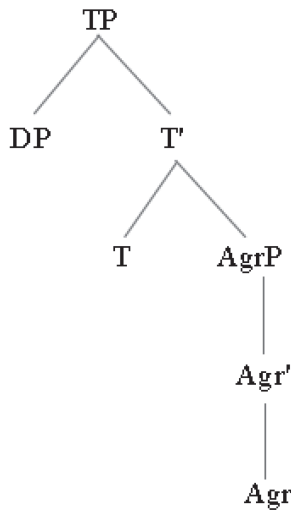
Sljedeći primjeri u kojima imamo infinitnu klauzu također pokazuju da se ipak radi o više mogućih pozicija:

- (29) *Ne pas contacter régulièrement ses parents c'est indécent.*
 ‘Ne kontaktirati redovno roditelje, sramotno je.’
- (30) *Numquam offendere finitimos semper laudabile est.*
 ‘Nikada ne vrijeđati susjede, uvijek je pohvalno.’

I u jednom i u drugom primjeru očito je da se glagol nalazi iza negacijskih elemenata *ne pas* i *numquam* što znači da nije u fleksijskoj poziciji kao što to biva u finitnim rečenicama. Pored toga, između glagola i njegovog komplementa u rečenici na francuskom jeziku nalazi se prilog za način što znači da se glagol pomjerio iz svoje izvorne pozicije. Latinski je, pak, glagol ostao u glagolskoj sintagmi. Za glagol iz francuske rečenice u primjeru (29) postavlja se pitanje u kojoj se poziciji on nalazi.

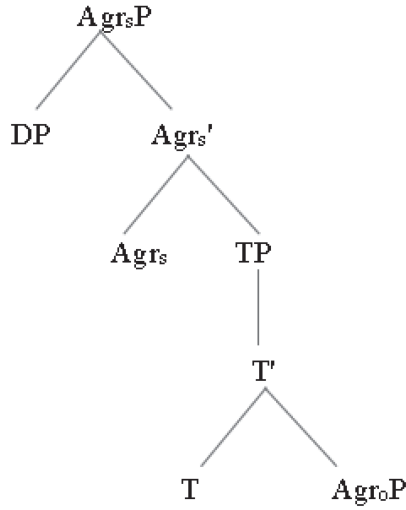
Pollock (1989) je to objasnio postojanjem još jedne pozicije za upravnu riječ između T i V pozicija; nazvao ju je Agr pozicijom, tj. pozicijom za slaganje. On ju smješta ispod T pozicije obrazlažući to postojanjem različitih pozicija za upravnu riječ T u finitnim i nefinitnim klauzama u francuskom jeziku. Položaj moguće Agr pozicije se može shematski prikazati kao u (31):

(31)

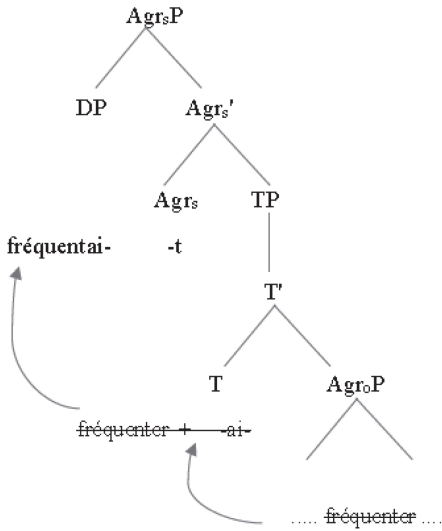
Neki su se lingvisti ipak držali strukture koja pokazuje da se glagolu najprije dodaje morfem za glagolsko vrijeme, pa tek onda morfem za slaganje što znači da se T-čvor nalazi bliže glagolu nego Agr čvor. Chomsky (1995, str. 6 u Campos–Kempchinsky, 1995) opet daje rješenje ove situacije tvrdeći da postoji Agr pozicija iznad i ispod T-pozicije. Agr na gornjoj poziciji pokazuje slaganje sa subjektom, a donji Agr s objektom što se može prikazati kao u:

(32)

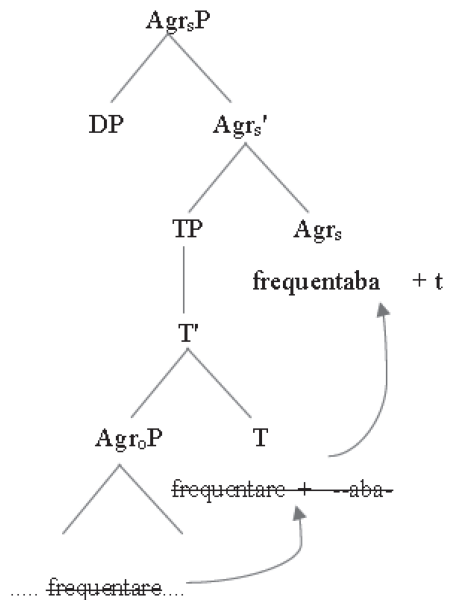

Postojanje ovakve teorije omogućuje da se glagolske sintagme u francuskom i latinskom jeziku prikažu vjerodostojnije, gdje bi se glagol mogao kretati kroz više pozicija, kao glagolski element *fréquentait*, odn. *frequentabat* iz primjera (26), što je shematski prikazano kao u (32), što se sada može revidirati kao u (33a. i b) gdje je jedina razlika između dvije sheme u položaju komplementa T, odn. Agrs:

(33) a.

b.

3. INTERPRETACIJA REZULTATA

Glavni dio ovog rada podijeljen je na više tematskih poglavlja naslovljenih prema sadržaju i prema fazama razvoja generativne teorije. Sukladno tome tematska se metoda logično nametnula. Kako je cilj rada bio utvrditi sličnosti i razlike u strukturi latinskog i francuskog jezika, najprikladnijim se činilo analizirati primjere rečenica po principima i pravilima koja je ustanovio N. Chomsky i dati shematski prikaz odabranih rečenica također prema njegovim dijagramima stabla.

U poglavlju *Principi i pravila prepisivanja* pojasnili smo razliku između pravila i principa te pokazali kako pravila prepisivanja formaliziraju gramatiku u set definicija. Prikazana su pravila prepisivanja za obilježavanje rečenice (S), glagolske sintagme (VP) i imeničke sintagme. Već je ovo poglavlje pokazalo razliku u strukturi imeničke sintagme (NP) u francuskom jeziku u odnosu na istu sintagmu u latinskom jeziku: dok se ona u latinskom jeziku sastoji od same imenice, u francuskom je jeziku ona nezamisliva bez determinatora budući da francuska imenica ne može stajati samostalno osim u uzvicima, naslovima, nabranju ili pozdravima. Determinator uz francusku imenicu najčešće je član, određeni ili neodređeni, ali on može biti prisvojni, pokazni ili bilo koji drugi determinator.

Poglavlje naslovljeno *Dubinska i površinska struktura* pokazalo je kako Chomsky pojašnjava ova dva pojma na temelju primjera iz engleskog jezika. Nakon toga pojmovi dubinske i površinske strukture ilustrirani su i primjerima iz latinskog jezika. Za prikladan primjer izabrali smo latinski genitiv, subjektni i objektni, koji svoje međusobne razlike povlače iz dubinske strukture prema tome da li je genitiv subjekt ili objekt u datoj klauzi/rečenici.

U trećem poglavlju, posvećenom *Konceptu pomjeranja*, istaknut je značaj ovog koncepta za generativnu teoriju. Njime se mogu pojasniti brojne konstrukcije kao što su upitna ili pasivna rečenica. U primjerima iz francuskog i latinskog jezika istaknute su strukturalne razlike pri formiranju upitne rečenice. Dok u francuskom jeziku imamo pomjeranje predikata iz njegove izvorne pozicije pred subjekat-inverziju, pomjeranje upitnog priloga na početak rečenice ili kombinaciju jednog i drugog; u latinskom je jeziku dovoljno pomjeriti upitni prilog na početak rečenice. Zaključili smo da je pomjeranje univerzalija; razlika je u postavljanju parametara u

pojedininim jezicima. U nekima je pomjerenje vidljivo, dok u drugim upitni elementi ostaju *in situ*, a pomjerenje se ostvaruje na nivou logičke forme (LF pomjerenje).

U četvrtom poglavlju *Pravila sintagmatske strukture i dijagrami stabla* pokazali smo uz pomoć kojih su se sintagmatskih pravila generirale rečenice na francuskom i latinskom jeziku te kako su prikazane dijagramima stabla. Uz to smo ukazali na sve strukturalne razlike koje su se pojavile na putu od dubinske k površinskoj strukturi, a koje se ponovo odnose na pojavu determinatora ispred imenice u francuskom jeziku, dok se ista sintagma u latinskom jeziku sastoji samo od imenice, te na različit red riječi u imeničkim i glagolskim sintagmama u ova dva jezika. Također smo pojašnjili pojam i značaj *potkategorijskog okvira* koji se sadrži u leksikonskim unoscima i daje podatak o tranzitivnosti/intranzitivnosti glagola što se također odražava na strukturu rečenice u oba jezika.

Peto poglavlje *Transformacijska pravila* ilustrira primjerima na francuskom i latinskom jeziku kako se pomoću transformacijskih pravila iz jednog strukturnog opisa izvodi drugi, npr. kako se iz izjavne izvodi upitna rečenica. Strukturalne razlike ponovo su vezane za red riječi u imeničkoj i glagolskoj sintagmi gdje determinator u francuskom jeziku stoji ispred, a u latinskom iza imenice; osim toga latinski glagol, koji uobičajeno stoji na kraju rečenice, dolazi poslije priloga, dok glagol u francuskoj rečenici dolazi ispred njega.

U poglavlju o *X-bar teoriji*, pored toga što smo pokazali da se projekcija odvija na tri nivoa, što je ilustrirano odgovarajućim sintagmama na francuskom i latinskom jeziku, prikazanim i dijagramima stabla, pokazali smo i to kako se adjunkti kao modifikatori upravne riječi mogu neograničeno dodavati u strukturu i širiti je do u nedogled. Međutim, najbitniji zaključak koji je donijelo ovo poglavlje je da se u francuskom jeziku javlja $V \rightarrow T$ pomjerenje, dok ga u latinskom kao i u engleskom nema.

U posljednjem poglavlju naslovljenom *Hipoteza o rascijepljenoj INFL* pokazali smo na kojim se pozicijama u strukturi generiraju morfemi za vrijeme i za slaganje sa subjektom i objektom. Najviše nesuglasica među učenjancima izazvala je Agr pozicija koju su jedni stavljali ispod T-čvora u strukturi, a drugi su smatrali da se T-čvor nalazi bliže glagolu od Agr pozicije pravdajući to time što se glagolu najprije dodaje morfem za glagolsko

vrijeme, pa tek onda morfem za slaganje. Sukob ovih mišljenja izmirio je Chomsky teorijom o postojanju dvije Agr pozicije, jedne za slaganje sa subjektom koja se nalazi na višoj poziciji i druge za slaganje sa objektom na nižoj poziciji. Ovaj je rad, pored strukturalnih razlika između francuskog i latinskog jezika, trebao ukazati i na činjenicu da suvremeni lingvistički pristupi nisu uopće distancirani od drevnih antičkih jezika jer generativna teorija, bilo da se primjenjuje na rečenicama već postojećih tekstova, bilo da se smišljaju primjeri kojima se ona dokazuje, primjenjiva je na drevnim antičkih jezicima jednako kao i na onima kojima danas svakodnevno komuniciramo.

LITERATURA

- Bugarski, Ranko, 1972. *Jezik i lingvistika*. Beograd: Nolit.
- Bugarski, Ranko, 1996. *Lingvistika o čoveku*. Beograd.
- Chomsky Noam, 1966. *Topics in the Theory of Generative Grammar*. The Hague. P-13.
- Chomsky, Noam, 1986. *Knowledge of Language: Its Nature, Origin and Us*. New York: Praeger.
- Chomsky, Noam, Avram. 2012. *Language and Mind*, Cambridge University Press.
- Chomsky, Noam, 1957. *Syntactic Structures*. The Hague: Mouton.
- Chomsky, Noam, 1981. *Lectures on Governement and Binding*. Dordrecht: Foris.
- Chomsky, Noam, 1995. *Bare Phrase Structure*, str. 4. U: Campos, Héctor and Kempchinsky, Paula (eds.), 1995. *Evolution and Revolution in Linguistic Theory*. Washington DC: Georgetown University Press.
- Chomsky, Noam, 1995. *The Minimalist Program*. Cambridge: MIT Press.
- Cook, Vivian, James and Newson, Mark. 2007. *Chomsky's Universal Grammar (An Introduction, Third Edition)*. Blackwell Publishing.
- Finch, G., 2005. *Key Concepts in Language and Linguistics*. 2. izd., Houndmills, Palgrave Macmillian
- Finnegan, Edward, 2004. *Language, its structure and use*. Boston: Thomson Wadsworth.
- Glovacki-Bernardi, Zrinjka et al., 2007. *Uvod u lingvistiku*. Zagreb: Školska knjiga.

- Gortan Veljko, Gorski Oton, Pauš Pavao, 1971. *Latinska gramatika*. Zagreb: Školska knjiga.
- Mauger, Gaston, 1968. *Grammaire pratique du francais d'aujourd'hui*. Librairie Hachette.
- Newson, Mark, Cook, Vivian, James, 2007. *Chomsky's Universal Grammar. An Introduction*. Blackwell Publishing.
- Pollock, Jean-Yves, 1989. "Verb-movement, Universal Grammar, and the structure of IP". *Linguistic Inquiry* 20, str. 365–424.
- Škiljan, Dubravko, 1985. *Pogled u lingvistiku*. Drugo izdanje. Zagreb: Školska knjiga.

DIFFERENCES IN THE STRUCTURE OF LATIN AND FRENCH ACCORDING TO THE POSTULATES OF GENERATIVE GRAMMAR

Summary

Generative (grammar) means precisely formulated, explicit grammar. American linguist A. N. Chomsky strove for such a maximally precise, universal grammar. He bases the foundation for his thoughts on the possibility of the existence of a universal grammar on his own belief that the ability for language is inherent in human beings, i.e., that the grammatical structure not only of our own language, but of language in general, is engrained in our minds. This syntactician is interested not only in the definition and analysis of the sentence structure, but also in the inherent relation between grammar and logic. Chomsky's starting point is that it is possible, within the confines of one language, to form an infinite number of statements using a finite number of words (Glovacki-Bernardi, et al., 2007, p. 190.); while doing so, the focus is on grammatically correct, meaningful statements, as in the opposite situation, grammatical rules which point to the logical relationship within them would lose their meaning. This is, at the same time, one of the foundations of his generative theory. Chomsky confirmed a set of rules through which he attempted to place grammar into a universal framework within which every language can find the laws ruling its own logical grammatical functioning. In applying these laws, it is possible to form paradigms which will serve as indicators of structural differences and similarities between languages, which we will demonstrate in this paper using examples from French and Latin.

Key words: *generative grammar, principles and rules, deep and surface structure, transformational rules, X-bar theory, concept change, parameters, universals.*